

Utbildnings- och kulturdepartementet
103 33 Stockholm

2005-09-29

Dnr 75-2005:1774

Delredovisning av uppdrag om granskning av läroböcker

Skolverket överlämnar härmed en redovisning av hur myndigheten avser att genomföra uppdraget om granskning av ett urval av läroböcker givet i särskild ordning den 12 maj 2005 (U2005/4337/S). I redovisningen beskrivs avgränsningar, metod, urval av läroböcker, budget samt en tidsplan.

Bifogat: Arbetsplan för regeringsuppdrag om granskning av innehåll i läroböcker (Graal).

Per Thullberg
Generaldirektör

Charlotte Samuelsson
Undervisningsråd
Enheten för nationell utvärdering

Beslut har fattats i närvaro av Leif Davidsson, Ragnar Eliasson, Ann Carlson Ericsson, Lena Fischer, Ann Charlotte Gunnarson, Ingegärd Hilborn och Staffan Lundh.

Arbetsplan för regeringsuppdrag om granskning av innehåll i läroböcker (Graal)

Bakgrund

Skolan är en viktig aktör i utvecklingen av demokrati, jämställdhet, tolerans och respekt för mänskliga rättigheter. I läroplaner och kursplaner beskrivs den värdegrund som skolan ska förmedla och som alla som arbetar i skolan ska levandegöra. Det är av vikt att man inom skolan för en diskussion om innehållet i de läroböcker som används och reflekterar över hur dessa stödjer skolans uppdrag. Läroböckernas behandling av ämnena och kunskapsområdena får inte strida mot skrivningar i läroplanerna och relevanta kursplaner.

Syfte

Regeringen beslutade den 12 maj 2005 att Skolverket ska genomföra en granskning ”av ett urval av läroböcker i grund- och gymnasieskolans undervisning för att kunna ge en uppfattning av hur läroböcker bidrar till undervisningen i frågor som rör kön, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder”. Uppdraget avser att analysera läroböcker ”med avseende på i vilken omfattning och på vilket sätt de avviker från läroplanens värdegrund. Eventuella uttryck för diskriminering eller andra former av kränkningar på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder skall särskilt uppmärksammas.”

Syftet med projektet är att analysera olika läroböckers behandling av och förhållningssätt till de fem aspekter som nämnts i regeringsuppdraget, dvs. kön, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder.

Avgränsningar

Enligt regeringsbeslutet ska uppdraget omfatta granskning av läroböcker både på grund- och gymnasieskolan utifrån fem olika aspekter. För att detta omfattande uppdrag ska kunna genomföras inom ramen för Skolverkets resurser måste betydande avgränsningar göras.

För grundskolans del kommer läroböcker som riktar sig till elever på senare delen, dvs. i årskurs 7-9 att granskas¹. I grundskolan är det framför allt i dessa årskurser som undervisningen i stor utsträckning baseras på läroböcker. För gymnasieskolans del kommer läroböcker som riktar sig till kurser som är gemensamma för samtliga gymnasieelever (A-kurser) att granskas.

Läroboksgranskningen kommer att omfatta fyra ämnen: biologi/naturkunskap, historia, religionskunskap och samhällskunskap. Dessa ämnen har valts utifrån

---

¹ Ofta använder grundskoleelever samma lärobok i de utvalda ämnena under årskurs 7, 8 och 9.

deras centrala position med avseende på de fem aspekter som särskilt ska uppmärksammas i granskningen av läroböckerna. Eftersom vissa ämnen inte ges både i grundskolan och på gymnasiet har valet av ämnen även styrts av att ämnena ska finnas i båda skolformerna². På så sätt blir det möjligt att göra jämförelser mellan läroböcker på de båda skolformerna inom samma ämne.

Undersökningens upplägg

Utformningen av uppdraget kommer delvis att bestämmas av Skolverkets projektgrupp, delvis i samråd med de forskare som kommer att anlitas för att analysera de utvalda läroböckerna. De ställningstaganden Skolverkets projektgrupp gjort i ett inledande skede av projektet beskrivs nedan.

Metod³

Uppdraget kommer att genomföras med hjälp av textanalys av utvalda läroböcker. Analysen omfattar både brödtext och bilder samt bildtext. I den mån det finns elevuppgifter i de utvalda läroböckerna kommer även de att analyseras. Om det finns en lärarhandledningsbok till de utvalda läroböckerna ska den konsulteras i den mån lärobokens innehåll (brödtext, bilder, arbetsuppgifter etc.) avviker från läroplanens värdegrund eller ger uttryck för diskriminering eller andra former av kränkningar på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder.

Analysen av de utvalda läroböckerna ska inte omfatta på vilket sätt och i vilken mån läroböckerna bidrar till att eleverna lär sig biologi/naturkunskap, historia, religionskunskap eller samhällskunskap. Analysen ska handla om den symboliska framställningen av de fem ovan nämnda aspekterna och de värderingar och föreställningar som man kan finna i texterna samt hur dessa bidrar till att skapa och återskapa vissa föreställningar, fördomar, värderingar och attityder. Läroplanerna och kursplanerna ska vara utgångspunkt för analysen.

Läroböckerna kommer att analyseras utifrån vissa kriterier, som kommer att fastställas i samråd med de forskare som ska genomföra granskningen. Läroplaner och kursplaner ska vägleda utformningen av kriterierna. Eventuellt kommer de slutliga kriterierna att vara fastställda först efter det att forskarna är klara med sin läsning av läroböckerna, vilket skulle möjliggöra en hermeneutisk process i vilken läsningen av de utvalda läroböckerna sker samtidigt som utvecklandet av kriterier. Kriterierna ska utformas för att forskarna ska kunna bedöma i vilken mån texter och bilder är

---

² Hem- och konsumentkunskap är ett exempel på ett ämne vars läroböcker skulle vara intressanta att granska, t.ex. utifrån en genusaspekt. Detta ämne ges dock enbart i grundskolan och inte i gymnasiet.

³ Utformningen av metodval och utformning av analysen av de utvalda läroböckerna så som den beskrivs i detta avsnitt följer samma upplägg som användes av Moira von Wright (1999) när hon gjorde en analys av jämställdhet i lärobokstexter i ämnet fysik för Skolverkets projekt Jämställdhet i läromedel. De exempel på kriterier/frågor som kan ställas till texten kommer också från hennes analys.

känsliga och medvetna om frågor som rör kön, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexuell läggning samt funktionshinder. Eventuellt kommer det att finnas delvis olika kriterier, utifrån vilka läroböckerna bedöms, beroende på vilken av de fem aspekterna som avses. Kriterierna kommer troligen att utformas som frågor som kan ställas till text och bild. T.ex. kan den övergripande frågan bli vilken mening (om t.ex. kvinnligt och manligt, om etnicitet eller om religionstillhörighet) texten erbjuder. Andra frågor som eventuellt kan användas är (se von Wright 1999, sidan 51-52):

Exkluderande eller inkluderande? Fungerar texten inbjudande eller uteslutande? Har den t.ex. tillrättalagda exempel för en viss grupp (kvinnor, funktionshindrade, homosexuella etc.) eller är den inkluderande, dvs. inkluderar den flera alternativa perspektiv för olika grupper i samhället?

Elevernas tolkningsutrymme och rätt till en egen kunskapskonstruktion. Öppnar texten för ett möte, en dialog? Är texten öppen för möjligheten att den kan läsas på många olika sätt? Inbjuder texten till reflektion och kritiskt tänkande eller är allt redan på förhand givet?

Påbjudande eller erbjudande, nära eller distanserat, personligt eller opersonligt? Vem vänder sig texten till genom sitt språkbruk och sina exempel? Vem kan (inte) identifiera sig i språket och vem är (inte) inkluderad? I vilken mån är texten självreflektiv och öppen för alternativa tolkningsmöjligheter?

Implicita eller värdemässiga ställningstaganden. Vilka ”självklarheter” och värdemässiga utgångspunkter och antaganden bygger texten på, både uttalat och outtalat?

Stereotypier? Hur framställs olika grupper i samhället i text och bild? I vilken mån luckrar man upp eller befäster traditionella roller?

Viktigt att påpeka är att detta är exempel från en tidigare granskning som Skolverket gjorde av läroböcker i fysik. Den granskning som nu ska göras ska utgå från läroplanernas värdegrund. Detta innebär att vi i ett inledande skede av projektet måste gå igenom läroplanerna (samt kursplanerna) och på så sätt identifiera vilka kriterier som ska användas. De kriterier von Wright (1999) använde sig av kan dock ge en viss vägledning i hur kriterier kan utformas och eventuellt kan även en eller flera av de kriterier hon använde sig av bli aktuella även för denna granskning.

Analysen av de utvalda läroböckerna ska vara uppbyggd dels så att varje text analyseras gentemot kriterierna, dels så att texterna inom respektive ämne jämförs.

Urval av läroböcker

Inom vart och ett av de fyra utvalda ämnena finns det ett stort antal läroböcker. I biologi finns det t.ex. för grundskolans senare del drygt 70 lärobokstitlar, medan det i historia finns drygt 180, i religionskunskap närmare 140 och i samhällskunskap drygt 160 lärobokstitlar enligt uppgift på www.laromedel.nu (2005-06-15).

Eftersom det inom ramen för detta uppdrag inte finns möjlighet att granska samtliga läroböcker inom de fyra ämnena blir det nödvändigt att välja ut några enstaka läroböcker.

Att försöka ta reda på vilka läroböcker som är vanligast förekommande i grund- och gymnasieskolan genom att undersöka försäljningssiffror är förmodligen inte möjligt. Bokförlagen brukar nämligen inte lämna ut uppgifter om vare sig försäljningssiffror eller upplagornas antal⁴. Försäljningsstatistik mäter dessutom inte nödvändigtvis det vi antar att den mäter, dvs. vilka läroböcker som störst andel elever läser och använder sig av. Validitetsproblemet med försäljningssiffrorna beror åtminstone delvis på att det finns skolor som väljer att enbart köpa in t.ex. 10 läroböcker per årskurs trots att de har 40-50 elever per årskurs. Från åtminstone två pågående projekt på Skolverket framkommer att det inte är ovanligt att elever delar läroböcker med flera andra elever⁵.

Att genomföra en nationell inventering av vilka läroböcker som används i grund- och gymnasieskolans undervisning inom de utvalda ämnena är mycket resurskrävande både utifrån kostnad och tidsåtgång.

Urvalet av läroböcker kommer därför att göras utifrån de senast publicerade läroböckerna. På så sätt analyseras läroböcker som bör vara bokförlagens sista uppdatering inom de respektive ämnena. Därigenom undviker vi att bokförlagen bemöter eventuell kritik mot innehållet med att de publicerat uppdaterade läroböcker i vilka det innehåll som kritiserats är borttaget eller omformulerat. Ett av de fyra utvalda ämnena – samhällskunskap – karaktäriseras dessutom av aktualitet, vilket innebär att läroböcker i detta ämne snabbt blir inaktuella. Förhoppningen är dessutom att denna strategi ska bidra till att granskningen av några enstaka läroböcker ska göra läroboksproducenter, läroboksförfattare och lärare medvetna om vilka problem eller brister som allmänt kan finnas i moderna läroböcker. Utöver senast eller nyligen publicerade läroböcker kommer antalet upplagor att ge en indikation om vilka böcker som är populära ute i skolorna, vilket också kommer att vägleda urvalet.

Totalt kommer tre böcker inom respektive ämne och skolform att väljas ut:

	Grundskolan (årskurs 7-9)	Gymnasiet (A-kurser)	Antal böcker per ämne
Biologi	3 böcker	3 böcker	6
Historia	3 böcker	3 böcker	6
Religionskunskap	3 böcker	3 böcker	6
Samhällskunskap	3 böcker	3 böcker	6

⁴ Se t.ex. von Wright, Moira (1999) *Genus och text*. Skolverket. Sidan 53. Rapport för Skolverkets projekt Jämställdhet i läromedel.

⁵ ORVAR-projektet (Orsaker till variation i måluppfyllelse) och Läromedelsprojektet.

Ett första steg i urvalsprocessen blir att samla in uppgifter från bokförlag som har läroboksproduktion om lärobokstitlar inom de utvalda ämnena. För varje titel ska även uppgift om författare, utgivningsår, antal upplagor/vilken upplaga och vilka årskurser i grundskolan alternativt vilka kurser på gymnasiet som boken riktar sig till samlas in. De bokförlag som kommer att kontaktas är Bonnier Utbildning, Ekelunds Förlag, Gleerups Utbildning, Liber samt Natur och Kultur. Urvalet av läroböcker som ska granskas kommer att vägledas av följande faktorer:

- En bedömning av bokförlagens ”storlek” inom respektive ämne kommer att göras, baserat på antalet lärobokstitlar de givit ut i respektive ämne under perioden 2003-2005. De tre ”största” bokförlagen inom respektive ämne och skolform kommer att identifieras. Bland utgivningen från dessa tre bokförlag kommer en lärobok per ämne och skolform att väljas. Notera att det inte nödvändigtvis behöver vara samma bokförlag som anses vara ”störst” inom t.ex. varje ämne. Därmed kan böcker från samtliga ovan nämnda bokförlag väljas ut för granskning.
- Böcker väljs därefter utifrån publiceringsår. Böcker som är publicerade år 2005 väljs framför läroböcker publicerade år 2004 osv. i enlighet med urvalsstrategins princip om aktualitet (se kort resonemang om detta ovan).
- Böcker som har trycks upp i flera upplagor kommer att väljas framför böcker som trycks upp i en eller få upplagor.
- Om det t.ex. finns mer än en bok i biologi utgiven år 2005 med lika många upplagor från ett bokförlag kommer valet av lärobok som ska granskas att genomföras med hjälp av ett slumpmässigt urval.

Forskare anlitas för att granska läroböckernas innehåll

Uppdraget kommer att genomföras med hjälp av (fem) forskare som var och en har specialkompetens inom en av de fem aspekter som ska ges särskild uppmärksamhet i granskningen av de utvalda läroböckerna: kön, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder. Dessa forskare ska granska samtliga de 24 utvalda läroböckerna, men enbart utifrån den aspekt de själva är specialister på. Detta innebär att samtliga utvalda läroböcker granskas av flera forskare utifrån olika perspektiv.

Forskare samt olika organisationer⁶ har kontaktats för att få förslag på personer som kan genomföra granskningarna av läroböckerna.

---

⁶ Centrum för genus och utbildningsvetenskap, Centrum för globala genusstudier, Centrum för multietnisk forskning, Diskrimineringsombudsmannen, Handikappombudsmannen, Homo, Mångkulturellt centrum, Specialpedagogiska institutet, Tema Etnicitet, RFSU samt RFSL.

Resultat

Resultaten från forskarnas analyser ska presenteras i en rapport som kommer att bestå av sju kapitel:

1. Ett kort, inledande kapitel där uppdraget diskuteras bl.a. utifrån resultaten från Skolverkets Läromedelsprojekt.
2. Fem forskningskapitel (ett för vardera aspekt som ska ges särskild uppmärksamhet), som vart och ett innehåller fyra avsnitt – ett för respektive ämne.
3. En rapportsammanfattning, där bl.a. skillnader och likheter i resultat från de fem forskningskapitlen lyfts fram och diskuteras. I denna del kommer även Skolverkets ställningstagande och förslag att finnas med.

Tidplan

Projektet påbörjas i juni 2005. Senast den 1 oktober 2005 ska vi redovisa till Utbildnings- och kulturdepartementet hur vi ska genomföra uppdraget, bland annat utifrån metod, avgränsningar, urval och andra prioriteringar som är väsentliga för uppdragets genomförande. Senast den 1 december 2006 ska hela uppdraget avrapporteras till regeringen (Utbildnings- och kulturdepartementet). I bilaga 1 presenteras en mer detaljerad tidsplan för projektets olika delar.

Organisation

På Skolverket kommer följande personer att delta i projektet:

Charlotte Samuelsson (projektledare), Lena M Olsson och Gunnar Åsén från Enheten för nationell utvärdering samt Birgitta Gladh-Carlsson från Enheten för styrdokument.

De forskare som anlitas för att genomföra läroboksgranskningen är följande för respektive aspekt:

<i>Etnisk tillhörighet</i>	Professor Harald Runblom, Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet.
<i>Funktionshinder</i>	Professor Anders Gustavsson, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
<i>Kön</i>	Docent Britt-Marie Berge och adjunkt Göran Widding vid Pedagogiska institutionen, Umeå universitet. Britt-Marie Berge är huvudansvarig.
<i>Religion/trosuppfattning</i>	Professor Kjell Härenstam, Institutionen för samhällsvetenskap/religionsvetenskap, Karlstad universitet.
<i>Sexuell läggning</i>	Docent Håkan Larsson, Institutionen för samhälle, kultur och lärande, Lärarhögskolan i Stockholm.

Budget

Den bedömda budgeten som presenteras i tabellen nedan baseras på en uppskattning av kostnader för inköp av läroböcker samt av forskararvoden.

Vi bedömer att varje forskare behöver 80 arbetsdagar för att läsa, analysera och jämföra texter för de utvalda 24 läroböckerna samt sammanställa sina resultat skriftligt. Denna bedömning baseras på antagandet att varje forskare behöver 18 arbetsdagar för respektive ämne, vilket ger 3 arbetsdagar åt varje lärobok. Sex arbetsdagar beräknas gå till att sammanställa resultaten. Motsvarande två arbetsdagar kommer att ägnas åt ett inledande möte under hösten 2005 där uppdraget ska diskuteras samt åt ett avslutande möte år 2006, där resultaten diskuteras i forskargruppen.

Sex läroböcker kommer att köpas in för respektive vald titel så att var och en av forskarna får var sitt exemplar av varje bok samt att det finns ytterligare ett exemplar av varje utvald lärobok på Skolverket.

Persondagar	År 2005	År 2006
Charlotte Samuelsson	20	30
Birgitta Gladh-Carlsson	3	5
Lena M Olsson	5	30
Gunnar Åsén	10	30
Summa:	38	95

Expenser	År 2005	År 2006
Inköp av läroböcker	52 000 kr.	
Forskararvoden *		1 425 000 kr.
Resor, hotell, traktamenten	5 000 kr.	40 000 kr.
Möteskostnader	2 000 kr.	15 000 kr.
Övrigt	2 000 kr.	20 000 kr.
Summa:	61 000 kr.	1 500 000 kr.

* Forskararvodet inkluderar lönekostnader, socialavgifter, universitetens/högskolornas förvaltningsavgifter, avgifter för institutionernas gemensamma kostnader samt lokal avgifter.

Bilaga 1: Grov tidsplan

2
0
0
5

Juni – September	Rekrytering av forskare. Kontakt med bokförlagen för att få in uppgifter om läroböcker. Anordna ett internt seminarium för att diskutera vilka kriterier forskarna ska använda sig av i analysen av läroböckerna.
Augusti – September	Skriva text till departementet om metod, avgränsningar etc. Internt seminarium om kriterier. Föredragning för ledningsgrupp av text till departementet (19 september).
1 oktober	Deadline text till departement.
Oktober/ November	Beslut urval av läroböcker. Inköp läroböcker.
November/ December	Arbetsmöte med forskarna som anlitas för att genomföra uppdraget. Kriterier ska diskuteras och utformas.

2
0
0
6

Januari/ Februari	Arbetsmöte med forskarna som anlitas för att genomföra uppdraget. Beslut om vilka kriterier som ska användas.
Januari-Juli	Forskarna arbetar.
Maj	Seminarium med forskarna – läsning av text samt kommentarer eller enbart diskussion om resultat.
31 juli	Deadline för forskarna.
Augusti & September	Läsning av forskarnas texter. Sammanställning av rapport. Skriv inledning + sammanfattning. Enhetschef läser. Omarbetningar av texten.
Oktober	Avdelningschef läser. Omarbetningar av texten.
November	Föredragning av ärendet för ledningsgruppen. Omarbetningar av texten.
1 december	Avrapportering till departementet.